Etické nastavenia pre rozvoj sveta v encyklike Caritas in veritate.

Ethical configuration for world development in the encyclical Caritas in veritate.

Anton Fabian - Martina Drobňáková

Abstrakt

Príspevok pojednáva o rozvoji a podnikaní, ktoré nemôže byť zamerané len na zisk, ale musí mať aj rozmer nezištnosti a kutúru darovania sa, ako o tom píše Benedikt XVI. v encyklike Caritas in veritate. Podčiarkuje skutočnosť, že je potrebná je etika priateľská ľudskej osobe. Dokazuje to nedávna hospodárska kríza. Tento problém treba vidieť v súvislostiach globalizácie.

Abstract

The article deals with the development of a business that can not be focused only on profit but must also have a dimension of altruism and cultur giving, how about writes Benedict XVI. in the encyclical "Caritas in veritate. He underlines the fact that ethics is needed is a friendly uman being. This is evidenced by the recent economic crisis. This problem should be seen in the context of globalization.

Kľúčové slová

rozvoj, etika, ekonomika spoločenstva, nezištnosť

Keywords

development, ethics, economic of community, donation.

Úvod

Už pred 250 rokmi škótsky filozof, etik a sociológ, zakladateľ modernej politickej ekonómie Adam Smith obhajovateľ trhovej ekonomiky a kapitalizmu upozorňoval na skutočnosť, že orientácia na zisk nestačí. Okrem zisku je v podnikaní potrebná aj nezištnosť a kultúra darovania sa. Verifikáciou tohto názoru je nedávna hospodárska kríza a krach mnohých bánk. Vťahom podnikania a etiky sa zaoberá aj Benedikt XVI. v encyklike Caritas in veritate (Láska v pravde) zo dňa 29. júna 2009, nadväzujúc na encykliku Pavla VI. Populorum progressio (O rozvoji národov) z roku 1967.

Hneď na začiatku encykliky Caritas in veritate sa pripomína, že na ceste rozvoja človeka i celého ľudstva je potrebná hybná sila a tou je "láska v pravde" prameniaca v Bohu. Človek v nej nachádza silu a odvahu k angažovanosti na poli spravodlivosti a pokoja (porov. *CV*, čl. 1) Láska je plná pravdy, človek môže mať na nej účasť a deliť sa o ňu. Len "ten, kto je preniknutý opravdivou láskou, je vynaliezavý v odhaľovaní príčin biedy, pri hľadaní prostriedkov, ako proti nej bojovať a ako nad ňou rozhodne zvíťaziť"(porov. *PP* čl. 75).

Pravda umožňuje ľuďom výjsť zo subjektívnych pocitov, pomáha im povzniesť sa nad kultúrne a historické determinácie a zhodnúť sa v posudzovaní hodnôt a v podstate vecí, čím vytvára dialóg, teda komunikáciu a spoločenstvo (porov. *CV,* čl. 4). "Bez pravdy, bez dôvery a lásky k pravde niet sociálneho svedomia a sociálnej zodpovednosti a sociálna činnosť je pohltená súkromnými záujmami a logikou moci s ničivými dôsledkami na spoločnosť, o to viac na spoločnosť smerujúcu ku globalizácii v ťažkých okolnostiach, ako sa to deje práve v súčasnosti" (CV, čl 5).

1 Kritériá morálneho konania

Benedikt XVI. tvrdí, že „kľúč“ *lásky v pravde je v* dvoch základných sociálnych princípoch, ktoré charakterizuje ako „kritériá morálneho konania“: *spravodlivosť* a *spoločné dobro* (porov. *CV* 6). *Spravodlivosť* tu definuje ako prvý krok lásky, ktorá ju teda v sebe zahrňuje, a zároveň presahuje – nezištnosťou a milosrdenstvom. Spravodlivosť je teda vlastná láske. Spoločné dobro je spojené so sociálnym životom ľudí, s dobrom jednotlivcov, rodín, skupín, ktoré sa spájajú v sociálnom spoločenstve (porov. *CV*, čl. 7)

2 Osobná zodpovednosť

K angažovanosti za spoločné dobro sme povolaní všetci. Na prácu v prospech spoločného dobra nabádal už pápež Pavol VI. v encyklike Populorum progressio. Cesta rozvoja celého človeka a všetkých ľudí, je náročnou cestou, ktorou je potrebné kráčať s celým naším srdcom a celou našou mysľou.

Každý človek je povolaný rozvíjať sa, preto každý život je povolaním. Povolanie je výzva, ktorá si vyžaduje slobodnú a zodpovednú odpoveď (porov. *CV*, čl. 17) “Sloboda má slúžiť morálnemu oslobodeniu človeka, jeho väčšej otvorenosti voči pravým hodnotám, jeho úplnej sebarealizácii.”[1]

A tu je druhá stránka tej istej mince: na integrálnom rozvoji človeka sa nemôžu podieľať len sociálne štruktúry, ale aj (ba predovšetkým) osobná *zodpovednosť*: Každý človek je „hlavným strojcom svojho úspechu alebo svojho neúspechu“ (porov. *PP* čl. 15, *CV,* čl. 17) a situácie zaostalosti „nie sú ovocím náhody alebo dejinnej nutnosti, ale vyplývajú z ľudskej zodpovednosti“ (*CV* 17). V týchto slovách možno čítať zásadné odmietnutie pasívneho očakávania riešenia sociálnych problémov zo strany „štátu“ alebo kohokoľvek „iného“, ako aj odmietnutie indiferentizmu vo vzťahu k chudobe blížnych, vrátane rozvojových krajín – postojov, ktoré sú pomerne charakteristické pre súčasnú kultúru.

3 Zameranie na celého človeka

Úsilie o rozvoj treba vnímať komplexne. Zo skúseností v súčasnom svete vieme, že nestačí uspokojenie materiálnych potrieb človeka, je potrebné zamerať sa na celého človeka, čo predpokladá spoluprácu a plodný vzájomný dialóg zástupcov z viacerých vedných disciplín. Komplexné poznanie problematiky ľudského rozvoja je prvým stupňom k jeho riešeniu. Pápež Benedikt XVI. upozorňuje, že “ak má byť /poznanie/ múdrosťou, schopnou orientovať človeka vo svetle prvotných princípov a jeho posledných cieľov, musí byť dochutené soľou lásky...Poznanie bez lásky je sterilné” (*CV,* čl. 30).

Napr. ekonomická veda, ktorá verí, že sama odstráni zlo vo svete, tým, že spája šťastie a spásu s materiálnym blahobytom a sociálnou činnosťou, je mylná. Dejiny ukazujú, že uspokojiť len materiálne potreby človeka nestačí. “Ekonomický , sociálny a politický rozvoj , ak chce byť autenticky humánny, potrebuje, aby sa vytvoril priestor na princíp nezištnosti ako výrazu bratstva”(*CV,* čl. 34)

4 Príčiny súčasnej krízy

V druhej časti encykliky odkrýva Benedikt XVI. príčiny súčasnej krízy. Jeho úsilím je objektívne skúmať „ľudský rozmer problémov“ (*CV,* čl. 22). Z tohto hľadiska je dnes celkom zrejmé, že samotné prekonanie ekonomického zaostávania „nerieši komplexnú problematiku rozvoja“ (*CV,* čl. 23), a to tak v chudobných (rozvojových), ako ani v bohatých (ekonomicky

1 Porov. ZLATŇANSKÝ, J.: Mravnosť a sloboda. In: *Svedectvo viery 2 : Ľudská a kresťanská mravnosť*. Trnava : Dobrá kniha 1992, s. 31.

rozvinutých) krajinách, ako to dosvedčujú napr. javy korupcie a nezákonnosti, deformujúce nielen ľudskú, ale aj ekonomickú stránku rozvoja, sprevádzané nezodpovednosťou pri poskytovaní či prijímaní medzinárodnej pomoci.

5 Princípy sociálnej etiky

Omylom v ekonomickej oblasti je teda domnievať sa, že prostredníctvom ekonomických zásahov dokážeme vyriešiť sociálne problémy, vynímajúc z nej úlohu polickej moci. Moc štátu pri prerozdelení hmotných dobier je toho času zjavne oklieštená vzhľadom na vzrastajúcu mobilitu finančného kapitálu a materiálnych i nemateriálnych výrobných prostriedkov (porov. *CV*, čl. 24). Tu je na mieste opätovne zvážiť a oceniť úlohu a moc a zodpovednsť štátu (porov. *CV*, čl. 41).

Svet ekonomiky potrebuje scivilizovanie. Ekonomická sféra sa potrebuje riadiť etickými pricípmi, aby v nej bolo možné budovať ľudské vzťahy akými sú priateľstvo, spoločenskosť, solidaritu a vzájomnosť. Tradičné princípy sociálnej etiky: transparentnosť, poctivosť a zodpovednosť by mali byť v ekonomickej oblasti nielen dodržiavané, ale aj doplnené o princíp nezištnosti a logiky daru ako prejav bratstva (porov. *CV,* čl. 36).

Ján Pavol II. v encyklike Centesimus annus (1991) zdôraznil vyššie uvedené princípy ako vlastné pre občiansku spoločnosť, Benedikt XVI. zdôrazňuje potrebu nezištnosti a daru aj v ekonomickej oblasti: "V čase globalizácie nemôže ekonomická činnosť prehliadať nezištnosť , ktorá zasieva a živí solidaritu a zodpovednosť za spravodlivosť a spoločné dobro v svojich rozmanitých subjektoch a aktéroch" (porov. *CV,* čl. 38). Do popredia vyzdvihuje podniky, ktorých hlavným cieľom je vzájomná a sociálna pomoc a ktorých činnosť nie je prvotne orientovaná na zisk, ale na budovanie spoločných ciest v sociálnej inklúzii, na rozvoj človeka, jeho vzťahov, na pomoc rozvojovým krajinám.

6 Ekonomika spoločenstva

Tu stojí za pozornosť podrobnejšie predstaviť si nové chápanie ekonomiky, ktoré do reality života vniesla zakladateľka hnutia Focoláre - Chiara Lubichová. "Ekonomika spoločenstva" , ako ju nazvala, má za cieľ jednak pomáhať tým, ktorí majú nejakú potrebu, aby sa pre nich našla práca, uspokojili sa ich potreby a aby nikto nezostal núdznym a preto tretina zisku podniku sa odvádza na potreby núdznym. Druhým cieľom je rozvoj firiem, pretože keby sa nerozvíjali a stagnovali by, nemohli by vyrábať a nakoniec cieľom ekonomiky spoločenstva je aj prispievanie nielen k sociálne-ekonomickému ozdraveniu spoločnosti, ale i duchovnénu a kultúrnemu, k formovaniu "nových ľudí". Investícia podniku do zanedbaných oblastí a oblastí, ktoré to nevyhnutne potrebujú, prináša so sebou nielen ekonomický, ale aj morálny význam.

7 Nová ekonomická kultúra

Nová ekonomická kultúra, kultúra dávania, spočíva v tom, že ľudia slobodne prispievajú tým, že dávajú k dispozícii svoje hmotné statky, myšlienky, čas, profesionálnu odbornosť. Prínos podnikov, ktoré sa riadia ekonomikou spoločenstva, je aj v tom, že tieto podniky zamestnávajú predovšetkým ľudí pochádzajúcich z ťažkých pomerov, aby sa znovu začlenili do spoločnosti. V súčasnosti existujú dané podniky i celé priemyselné parky v krajinách Brazílie, Talianska, Chorvátska, Srbska, Filipínach , ale aj na Slovensku.[2] Napriek

2 Por.: ZAPPALA, R: Komunismus, kapitalismus, společenství. In: *Nové Město* : Praha, 1993, s. 37-38.

tomu, že tieto podniky sú roztrúsené po celom svete, sociálna zodpovednosť za zamestnancov, dodávateľov, spotrebiteľov, prírodné prostredie, sa nestráca, ba naopak, posilňuje.

Inak je to v organizáciách, ktoré svoje pôsobisko presúvajú za účelom väčšieho zisku, lacnejšej pracovnej sily a výhodnejších daňových podmienok. Tým zaniká hlboké puto zodpovednosti voči rozvoju územia a ľudí, na ktorom pôsobia a vznikajú škody pre miestne spoločenstvo."Nie je dovolené premiestňovať výrobu len s cieľom využiť mimoriadne priaznivé podmienky, alebo v horšom prípade, pre vykorisťovanie, bez toho, že by sa skutočne prispelo k zrodu silného výrobného a sociálneho systému v miestnej spoločnosti, ktorý je nevyhnutným faktorom stabilného rozvoja"(porov. CV, čl. 40).

8 Ekonomika nezištnosti

Obsahom tretej kapitoly je „Bratstvo, ekonomický rozvoj a občianska spoločnosť", kde Benedikt XVI. upriamil pozornosť na potrebu rozvíjať ekonomiku a trhové hospodárstvo nielen na základe logiky komutatívnej spravodlivosti (výmeny medzi seberovnými) a distributívnej spravodlivosti (prerozdeľovania), ale aj na základe *logiky daru*, ktorá je základom „ekonomiky nezištnosti".

Láska v pravde je tu tou silou, ktorá dokáže spoločenstvo pretvoriť na *bratské spoločenstvo*, „v ktorom nie sú bariéry ani hranice" (*CV, čl.* 34). Pravdou je, že táto forma spoločenstva nie je len morálnou potrebou, ale vyžaduje si ju i politická, ba dokonca i ekonomická globalizácia, keďže „bez vnútorných foriem solidarity a vzájomnej dôvery trh nemôže vykonávať svoju ekonomickú funkciu" (*CV, čl.* 35). Ba „bez nezištnosti nemožno uskutočniť ani spravodlivosť" (*CV, čl.* 38). Preto trh musí dať priestor pre pôsobenie podnikom, ktoré sledujú navzájom odlišné ciele: zisk, verejný záujem i vzájomnú solidárnu pomoc, no zároveň každý typ podniku by mal – hoci v odlišnej miere – zahrňovať v sebe všetky tieto ciele. Každý „podnik" (v najširšom zmysle tohto slova – teda ako „využitie finančných zdrojov") musí byť teda zameraný nie na krátkodobý zisk, ale na svoju dlhodobú udržateľnosť, zároveň má spoľahlivo slúžiť reálnej ekonomike, a tiež primeranému posilneniu ekonomických aktivít v rozvojových krajinách (porov. *CV,* čl. 40).

9 Etika - priateľská pre ľudskú osobu

Štvrtá kapitola **„**Rozvoj národov, práva a povinnosti, životné prostredie" vychádza z kritického pohľadu na subjektivistickú víziu *práv človeka*, ktorá sa neviaže ani na nejaký objektívny pohľad, ani na žiaden rámec povinností. Tak sa práva stávajú prejavom svojvôle a ich presadzovanie len na základe momentálneho konsenzu väčšiny oslabuje vedomie povinnosti rešpektovať ich – bez ohľadu na to, či ide o pomyselné „práva" kohokoľvek na čokoľvek alebo i základné ľudské práva.

Konkrétnym prejavom takejto vízie je i zasahovanie do práva rodičov rozhodovať o počte detí, spolu s rôznymi modelmi reduktívnej sexuálnej výchovy, ktorého dôsledkom je, najmä v Európe, radikálny pokles pôrodnosti ako Navyše, „málopočetné rodiny ochudobňujú sociálne vzťahy (...) a nedokážu zabezpečiť účinné formy solidarity." (*CV, čl.* 44). Pozitívna pro-rodinná politika sa tak stáva už aj ekonomickou požiadavkou (a to nielen v súvislosti s krízou systémov dôchodkového zabezpečenia).

Aj preto ekonomika „potrebuje pre svoje správne fungovanie etiku, ale nie hocakú etiku, ale etiku priateľskú ľudskej osobe" (*CV,* čl. 45) – veľmi totiž záleží na z ktorého vychádzajú tie-ktoré etické normy. Benedikt XVI. zdôrazňuje etiku založenú na neodňateľnej dôstojnosti ľudskej osoby, ktorá dáva etickým normám transcendentnú (a preto nenarušiteľnú) hodnotu. V opačnom prípade je totiž vážne riziko, že i etika sa stane nástrojom

v rukách ekonomicko-finančných záujmov. V tejto kapitole pápež rozoberá aj ekologickú otázku.

10 Globalizačné procesy

Piata kapitola má názov Spolupráca ľudskej rodiny. Reflaktuje v nej solidaritu do konkrétnych sociálnych dôsledkov. Vysoká interaktívnosť ľudstva, ktorá je dnes realitou, sa premení na spoločenstvo len za predpokladu, že človek, národy i celé ľudstvo si uvedomí, že tvoríme jednu rodinu.

Na globálnej úrovni sa žiada svetová politická autorita, ktorá by sa v dôslednom aplikovaní princípu solidarity i princípu subsidiarity dokázala zasadiť „o realizáciu autentického integrálneho rozvoja, inšpirovaného hodnotami lásky v pravde“ (*CV*, čl. 67). Aktuálna situácia globálnej krízy a hrozby deformácií globalizačných procesov poukazujú na túto požiadavku ako nutnosť nielen z hľadiska morálneho, ale i politického a ekonomického. V opačnom prípade by totiž „medzinárodné právo, aj napriek veľkým pokrokom, dosiahnutým na rôznych poliach, bolo ohrozené tým, že bude podmienené mocenskou rovnováhou medzi najsilnejšími“ (*CV* čl. 67). Za týmto účelom je potrebné zreformovať tak Organizáciu spojených národov ako i medzinárodnú finančnú a ekonomickú architektúru, aby – každá vo svojej kompetencii – konkrétne napĺňali pojem rodina národov.

11 Okúzlenie technikou

V poslednej, šiestej kapitole, sa Benedikt XVI. venuje vzťahu medzi technikou a rozvojom národov – teda jednak technickým aspektom rozvoja, ale najmä istému „technicizmu“, ktorý redukuje rozvoj na čisto technický problém a vplýva na vnímanie rozvoja len v kontexte využívania technických prostriedkov.

Pokušením sa stáva ani nie sama technika ako „okúzlenie technikou“, ktoré fakticky ohrozuje slobodu človeka zvnútra jeho vlastných rozhodnutí: „Ľudská sloboda je skutočne sama sebou len vtedy, keď na okúzlenie technikou odpovedá rozhodnutiami, ktoré sú plodom mravnej zodpovednosti.“ (*CV*, čl. 70). Zredukovanie rozvoja len na rovinu „technických“ krokov je okrem iného aj dôvodom ich doterajšieho globálneho neúspechu. Veľkú úlohu tu hrajú média.

Záver

V závere encykliky Benedikt XVI. celkom jasne konštatuje historickú skúsenosť ľudstva, že „bez Boha človek nevie, kam má ísť a nedokáže ani pochopiť, kým je.“ (*CV* 78) Sám od seba teda človek nemôže založiť pravý humanizmus, nevyhnutný na to, aby človek ostal sám sebou a nestal sa otrokom výdobytkov techniky, ktoré sám vytvoril. Humanizmus, ktorý vylučuje metafyzické záležitosti, je nehumánny humanizmus.

Prehlbovanie osobnej spirituality objavovanie významu religiozity môže výrazne pomôcť pri etike v podnikaní.

Krátkym prehľadným spôsobom sme nazreli do encykliky Caritas in veritate. Som presvedčený, že ona môže môže byť inšpiráciou aj orientáciou pri ľudskom i hospodárskom rozvoji. Etika v tomto rozvoji zohrá rozhodujúcu úlohu.

Zoznam bibliografických odkazov

BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate* 2009. Trnava : SSV 2009.
PAVOL XVI.: *Populorum progressio.* In: www.kbs.sk/dokumety pápežov.

ZAPPALA, R: Komunismus, kapitalismus, společenství. In: Nové Město : Praha, 1993, s. 37-38.
ZLATŇANSKÝ, J.: Mravnosť a sloboda. In: *Svedectvo viery 2 : Ľudská a kresťanská mravnosť*. Trnava : Dobrá kniha 1992, s. 31.

Kontakt

Mons. Prof. ThDr. JCDr. Anton FABIAN, PhD
UPJŠ Košice, Filozofická fakulta, Katedra sociálnej práce
Popradská 66, 040 01 Košice
fabian.anton@rimkat.sk

Mgr. Martina Drobňáková, Lipany
Teologický inštitút v Spišskom Podhradí
martina.drobnakova@gmail.com